

PRVO POGLAVLJE

Teheransko detinjstvo

MOJA BAKA, KOJA je uvek lako praštala, nama, deci, nikada se nije obraćala drugačije nego nežnim glasom tepanja, prvi put je na nas podigla glas devetnaestog avgusta 1953. Igrali smo se u uglu mračne, lampama osvetljene dnevne sobe kad nam se obratila i strogim izrazom lica naredila nam da ućutimo. To je bilo godinu dana pre nego što sam pošla u školu i moja porodica je provodila leto u očevoj kući na selu na obodu Hamedana, oblasti u zapadnom Iranu u kojoj su moji roditelji odrasli. Moja baka je takođe imala imanje u blizini i unuci su se tamo okupljali svakog leta, igrali se žmurke u voćnjaku i vraćali se kući s prvim sumrakom da bi se pridružili odraslima okupljenim oko radio-aparata. Živo se sećam te večeri. Vratili smo se kući ulepljenih prstiju i isflekani od kupina i zatekli smo odrasle u užasnom raspoloženju, neuobičajeno nezainteresovane za nered u kojem smo bili. Sedeli su zbijeni oko radio-aparata, bliže nego obično, uzbuđenih lica; bakarne činije sa pistaćima i urmama bile su netaknute. Drhtavi glas iz radio-aparata na baterije objavio je da je posle četiri dana nereda u Teheranu, premijer Mohamad Mosadeh svrgnut s vlasti u državnom udaru. Za nas decu ove vesti nisu značile ništa. Kikotali

smo se bez obzira na oborene poglede i ozbiljna lica odraslih i istrčali smo iz pogrebno mirne dnevne sobe.

Pristalice šaha koje su osvojile državni radio objavile su da je padom Mosadeha trijumfovao iranski narod. Vrlo malo ljudi koji nisu bili plaćeni da učestvuju u državnom udaru delilo je to mišljenje. Za svetovne i religiozne Irance, radnike i bogataše, Mosadeh je bio više od popularnog državnika. Za njih, on je bio voljeni nacionalni heroj, osoba dostojna njihovog fanatičnog obožavanja, vođa sposoban da vodi njihovu veliku civilizaciju s njenom više od dve i po hiljade dugom pisanom istorijom. Dve godine pre toga, 1951, premijer je nacionalizovao iransku naftnu industriju koju su do tada kontrolisali naftni konzorcijumi sa Zapada iskorištavajući i izvozeći velike količine iranske nafte po nepovoljnim ugovorima prema kojima je Iranu ostajao samo mali deo profita. Ovaj hrabar potez koji je pomrsio račune Zapada na naftom bogatom Bliskom istoku, doneo je Mosadehu večno obožavanje Iranaca, koji su ga videli kao oca iranske nezavisnosti, na sličan način na koji je Mahatma Gandi slavljen u Indiji pošto je svoj narod oslobodio od Britanaca. Godine 1951, demokratski izabran ubedljivom većinom, Mosadeh je proširio svoju popularnost i van domena nacionalnog. Njegovi otvoreni zahtevi za slobodom štampe, njegova sklonost ka diplomatiji, njegovo švajcarsko obrazovanje i njegova iranska lukavost očarali su ljude, koji su ga videli kao sjajnog, lukavog vođu koji je otelotvorio ne samo njihove nade već i njihovo unutrašnje poimanje sebe. On je naizgled bio satkan od suprotnosti: aristokratski koreni i populističke težnje, svetovni nazori koji mu nikada nisu branili savezništvo sa moćnim ljudima od vere.

Iranski ustav iz 1906. koji je uspostavio modernu ustavnu monarhiju, podario je dinastiji samo simboličku moć. Pod vlašću šaha Reze od 1926. do 1941, prosvećenog diktatora i oca nacije koji je imao potpunu vlast uz priličnu popularnost, dinastija je vladala zemljom. Ali 1941, nakon što su za vreme Drugog svetskog rata britanske i ruske trupe okupirale Iran, šah Reza je bio primoran da abdicira u korist svog sina

Mohamada Reze Pahlavija. Vladavina mladog šaha bila je obeležena relativnom političkom otvorenošću i slobodom štampe i ravnoteža moći pomerila se prema izabranoj vladi kad su parlament i izabrani premijer preuzeli kontrolu nad državnim poslovima kao što je ustav i predviđao. Za vreme kratke vladavine premijera Mosadeha, šah je izgubio svoj uticaj i sve do državnog udara 1953, može se reći da su iranskim narodom vladali legalno izabrani predstavnici.

Te 1951. godine, u poređenju sa premijerom, omraženi tridesetdvo-godišnji šah, naslednik novonastale neomiljene dinastije koju je začeo persijski konjički oficir, izgledao je mali i slabašan. Šah je sa strahom posmatrao Mosadehov uspon. On je širokoj narodnoj podršci premijeru suprotstavio svoju slabost nevoljenog vladara kojeg su podržavali samo njegovi generali, Sjedinjene Države i Britanija. Dve zapadne velesile razbesnela je Mosadehova nacionalizacije iranske naftne industrije, ali su neko vreme mirovale pre nego što su uzvratile. Godine 1953. zaključile su da su nastupile povoljne okolnosti za zbacivanje Mosadeha. Kermit Ruzvelt, unuk Tedija Ruzvelta, stigao je u Teheran da ohrabri kukavičkog šaha i da pripremi državni udar. Sa skoro milion dolara na raspolaganju, potplatio je rulju iz siromašnog južnog Teherana da protestuje i podmitio je urednike novina da objavljuju lažne vesti o narastajućem nezadovoljstvu protiv Mosadeha. Tokom četiri paklena dana, izmučeni obožavani premijer krio se u podrumu, a osvetoljubivi mladi šah, nakon što je doveden na vlast, zahvalio je Kermitu Ruzveltu ovim čuvenim rečima: „Svoj presto dugujem bogu, narodu, vojsci i vama.” To je bio duboko ponižavajući trenutak za Irance, koji su posmatrali kako se Sjedinjene Države mešaju u njihovu politiku kao da je njihova zemlja neko prisvojeno dvorište, da se njen vođa može postavljati i svrgavati na mig američkog predsednika i njegovih savetnika iz CIA.

Šah je naredio vojno suđenje Mosadehu i na naslovnim stranama novine su objavljivale slike svrgnutog premijera kako ulazi u prepunu sudnicu; njegova krhka figura i aristokratske crte lica još su više dolazile do

izražaja. Sudija je doneo smrtnu presudu, ali je rekao da će je smanjiti na tri godine zatvora zahvaljujući šahovoj neizmernoj milosti. Te tri godine Mosadeh je proveo u Centralnom teheranskom zatvoru. Nakon toga povukao se u svoje selo Ahmadabad i tamo proveo ostatak svog života odgovarajući na pisma svojih razočaranih, ali i dalje odanih pristalica. Kasnijih godina, ti odgovori, ispisani njegovim nežnim čitkim rukopisom, pojavljivali su se u kancelarijama vodećih ljudi iz opozicije, onih istih koji će četvrt veka kasnije – 1979. godine – zbaciti šaha s vlasti u revoluciji.

Dvanaest godina pre državnog udara koji je prekinuo i iransku istoriju i živote njegovih građana, moji roditelji su se upoznali i venčali na način uobičajen za Irance njihove generacije – kroz tradicionalni ritual udvaranja poznat pod nazivom *bastegari*. Jednog svetlog prolećnog popodneva 1945, dok je hladni planinski povetarac duvao kroz drevni grad Hamedan, moj otac se pojavio u kući moje majke i zatražio njenu ruku. Oni su bili daleki rođaci i sreli su se nekoliko meseci ranije u kući jednog zajedničkog rođaka. Porodica je primila mog oca u zvaničnoj primaćoj sobi koja je spremna za tu priliku, a moja majka služila je čaj i *širine* (ta reč znači „slatkiši” i deli isti koren sa mojim imenom), krišom posmatrajući lepi profil moga oca dok je brižljivo sipala aromatični čaj na posebno za tu priliku uvežban graciozan način. On se zaljubio u nju na prvi pogled i do dana današnjeg nisam srela čoveka koji je obožavao ženu s više odanosti od mog oca. Tokom njihovih dugih života on joj se obraćao isključivo sa Minu *hanum*, dodajući zvaničnu persijsku reč „dama” iza njenog imena, kao da se bojao da će prisnost umanjiti njegovo obožavanje. Ona je njega zvala Mohamad-Ali Kan.

Kad je moja majka odrastala, sanjala je o tome da upiše Medicinski fakultet i da postane lekar. Ali pre *bastegarija*, porodica je uspela da one-mogući tu njenu želju, na osnovu razloga o kojima moja majka nije ništa znala. Kad je ona postajala devojka, nikom nije promaklo da je stasala u

pravu lepoticu. Da je rođena samo generaciju ranije, kada je za žene bilo nečuveno da pohađaju koledž, njena svetla, lepa put i vitka figura mogle su joj podariti prednost u jedinoj oblasti u kojoj se mogla takmičiti – na bračnoj pijaci. Ali za mladu ženu rođenu kasnih dvadesetih, u vreme kada je patrijarhat lagano popuštao svoj stisak u iranskom društvu, i žene su ipak primane na univerzitet, njen dobar izgled otvarao joj je put i u neke druge sfere života osim braka.

Nije nosila veo jer njena porodica nije bila toliko tradicionalna da bi zahtevala da devojka sakrije svoju kosu. Ali bila je svedok zabrane *hedžaba*, što je bio deo kampanje za modernizaciju koju je podržavao šah Reza, koji je postao kralj Irana 1926. Pretvoriti ogromnu agrarnu zemlju s većinskim seoskim stanovništvom u centralizovanu državu sa železnicom i pravnim poretком bio je složen zadatak. Šah Reza je verovao da

Moja majka.

će to biti nemoguće bez učešća žena i počeo je da ih emancipuje tako što je zabranio veo, simbol stega tradicije. Šah Reza je bio prvi, ali ne i poslednji iranski vladar koji je sprovodio političke programe – svetovna modernizacija, sužavanje uticaja sveštenstva – preko ženskog tela.

Specifičnosti vremena u kom je odrastala sprečili su moju majku da pohađa univerzitet, ali se makar udala za čoveka koji uopšte nije bio patrijarhalan za svoje vreme. Moj otac je bio staložen, uspešno je kontrolisao svoj bes i nikada ga niste mogli naterati da podigne glas. Kad bi bio uznemiren ili uzbuđen, hodao je po kući s rukama na leđima ili bi pažljivo savijao cigaretu, lagano bi sipao duvan iz srebrne tabakere, koristio bi to vreme da se smiri i podigao bi glavu tek kad bi u potpunosti vladao sobom.

Rođen je u bogatoj porodici, otac mu je bio zemljoposjednik i u poznim danima dinastije Kadžar, koja je prethodila vladavini šaha Reze, služio je u vojsci kao pukovnik. Moj deda se oženio kadžarskom princezom koju je mnogo voleo, ali koja nije mogla da mu rodi decu. Nakon dugogodišnjih bolnih pokušaja, konačno je popustio pod pritiscima svoje braće i sa odobrenjem svoje supruge, uzeo je drugu ženu Šarbanu, koja mu je rodila mog oca i strica. Moj deda je preminuo kad je mom ocu bilo sedam godina i Šarbanu je ostala sama sa dvoje dece. Rođaci su se svađali oko njegove ostavštine i naposljetku je Šarbanu ostala bez većeg dela nasledstva i novca. Ozlojeđena, ona je odlučila da uzvрати udarac. Otputovala je u Kom, najsvetiji iranski grad i mesto mnogobrojnih verskih škola, nadajući se da će naći sveštenike koji bi joj pomogli da obezbedi starateljstvo nad svojim sinovima i da povrati deo nasledstva. Uz njihovu pomoć, uspjela je da zadrži svoja dva sina kao i dovoljno imanja da obezbedi normalan život porodici. U to vreme, svest žena o njihovim pravima bila je ograničena na njihovo intuitivno razlikovanje dobra i zla. Nisu mogle da se obrate pravnom sistemu za kompenzaciju već su se obraćale uticajnim ljudima – često sveštenstvu koje je viđeno kao sredstvo za ispravljanje svih vrsta nepravdi – da bi ih oni zastupali.

Rođena sam 21. juna 1947, godinu dana pre nego što smo napustili Hamedan i preselili se u Teheran. Moje uspomene iz detinjstva uglavnom se tiču naše kuće u prestonici u ulici koja se tada zvala Šahova ulica (a koja je kao i mnoge druge u gradu promenila ime nakon Islamske revolucije). Kuća je bila prilično velika, imala je dva sprata i mnogo soba i predstavljala je pravo pravcato igralište za mene i moju braću i sestre. U stilu starih iranskih domova, bila je sagrađena oko unutrašnjeg dvorišta punog ruža i belih ljiljana. Na sredini dvorišta bilo je jezerce sa srebrnastim ribicama, a leti su naši kreveti iznošeni napolje da bismo zaspali pod zvezdama, na vazduhu koji je mirisao na cveće i u tišini koju bi povremeno prekidalo zrikanje zirkavaca. Moja majka je kuću održavala besprekorno čistom – bilo kakva prljavština bi je nervirala – i u tome joj je pomagala posluža. Mnogi od očevih radnika sa imanja u Hamedanu prijavili su se da pređu s nama u Teheran. Majka bi svakom od posluže dala zadatak: neko bi išao u nabavku, neko bi kuvao, neko bi čistio, a neko bi služio čaj i obroke gostima.

Činilo se da moja majka iskreno voli mog oca, iako je njihov brak bio dogovoren i sprečio je da pohađa koledž. Nestrpljivo bi očekivala da njegov dubok rezonantan glas odjekne u dvorištu na kraju dana. Ali nakon što se udala, postala je veoma brižna. Ako bismo zakasnili samo nekoliko minuta, zatekli bismo je ispred kuće poluludu od straha da nismo oteti ili da nas nije pregazio auto. Ta nervoza ogledala se i u njenom fizičkom zdravlju i često je bivala bolesna, odlazila bi lekarima koji nisu bili u mogućnosti da je izleče, čak ni da otkriju pravi uzrok njene stalne uznemirenosti. Nije postojao očigledan razlog tome. Gotovo po svim merilima, ona je bila srećna žena, o njoj se starao idealno nežan muž, bila je majka poslušnoj zdravoj deci, bila je u relativno dobroj društvenoj i finansijskoj situaciji. To bi sve bilo dovoljno da većinu iranskih žena njene generacije učini zadovoljnim. Ali ne mogu da se setim ijednog dana kad je moja majka istinski srećno izgledala.

Kako sam bivala starija, moja majka je i dalje besprekorno vodila računa o sebi, i dalje se smešila tiho dok je sedela i vezla u najsenovitijem uglu njene čiste kuće, ali je nemir ipak buktao u njoj i njeno telo bunilo – razboljevala se od različitih bolesti koje su se smenjivale. Bila je neprestano bolesna, a pažnja koju je obraćala na svoje narušeno zdravlje samo je povećavala njenu nervozu. Neko vreme činilo se da je dobila astmu i tada bi hodala po kući žaleći se na gušenje. Kad sam imala četrnaest godina, moja starija sestra se udala i vratila u Hamedan i tako sam ja postala najstarije dete u kući. Loše zdravlje moje majke bilo je kulisa naših života i stalno sam se bojala da će ona umreti. Ležala bih budna noću, gledala bih u strop kroz tkanje mreže protiv komaraca i brinula o svom bratu i sestrama. Šta će se dogoditi s njima ako majka umre? Svake noći, preklinjala sam boga da je ostavi u životu dok moji mlađi brat i sestra ne odrastu. U svojoj mladoj glavi mislila sam, kad bi ona umrla da bih morala da napustim školu i preuzmem njene dužnosti u kući.

Jednog dana te godine popela sam se na tavan da bih se u miru pomolila bogu. „Molim te, molim te, neka moja majka poživi“, molila sam se, „da mogu da nastavim sa školom.“ Iznenada, obuzelo me je neko neopisivo osećanje, počelo je u stomaku i proširilo se do vrhova prstiju. U tom drhtanju osećala sam kao da mi bog odgovara. Moja tuga je nestala i obuzela me je čudna oduševljenost. Od tog trenutka moja vera u boga postala je čvrsta. Pre toga izgovarala sam svoje molitve po navici jer su me tako naučili, kao što su me naučili da se umijem pre spavanja. Ali nakon tog događaja na tavanu, počela sam da izgovaram molitve s punom verom. Teško je opisati buđenje duhovnosti, kao što je nemoguće nekom ko se nikada nije zaljubio opisati svu složenost tog iskustva. Moje otkrovenje na tavanu podseća me na stih iz persijske pesme: „Oh ti, pogođeni / Ljubav ti dolazi, ona se ne uči.“

Ja, pošto sam pošla u srednju školu.

Tokom većeg dela svog detinjstva – kao što je slučaj sa svom decom kojima je porodica jedini svet koji poznaju – nisam zapazila da je naše domaćinstvo ni po čemu posebno. Nije mi se činilo neuobičajenim to što se moji roditelji odnose prema mom bratu jednako kao i prema svojim kćerkama. To mi se činilo u potpunosti prirodnim i ja sam pretpostavljala da je i u drugim porodicama tako. Ali to sasvim izvesno nije bio slučaj. U većini iranskih domaćinstava muški potomci uživaju poseban status, tetoše ih i maze sve tetke i rođake. Oni se često osećaju kao centar oko koga se porodica okreće. Njihove pobune se često previđaju ili čak hvale, u kuhinji se sprema isključivo ono što oni vole. Kako deca odrastaju, privilegije dečaka – od slobodne igre na ulici do nesputanog druženja – se proširuju, dok se privilegije devojčica sužavaju kako bi se obezbedilo da one ostaju *nadžib*, časne i lepo vaspitane. U iranskoj kulturi smatra se

da je normalno da očevi vole svoje sinove više. Sinovi su zalog budućih ambicija porodice, naklonost prema sinu je investicija.

U našoj kući, roditelji su podjednako poklanjali pažnju, ljubav i disciplinu. Nikada nisam osetila da moj otac više voli Džafara pošto je on bio jedini dečak ili da je Džafar bio nešto posebno u odnosu na nas. Svi naši odlasci i dolasci morali su da budu tačni i moralo se znati gde smo sve dok nismo pošli u srednju školu. Bilo mi je dozvoljeno da idem u bioskop i da idem na zabave sa svojim prijateljima tek nakon srednje škole, a ta ista pravila važila su i za mog brata.

Povremeno, ovaj ujednačen odnos koji je naš otac imao prema nama nailazio je na negodovanje kod posluge. Sluge su videle mog brata kao svog budućeg gazdu i očekivali su da on pokaže svoju nadmoć prema suprotnom polu od svoje rane mladosti. Naravno, njihovo tradicionalno odrastanje naučilo ih je da dečacima pripada posebna nezavisnost i sloboda koje ih priprema za autoritet koji će steći kad porastu. Pošto sam bila pet godina starija od svog brata, obično sam ja pobeđivala u tučama. Moji roditelji me nikada nisu kažnjavali ili grdili. Naprotiv, oni bi posredovali nežno kao da pokušavaju da pomire dvoje odraslih ljudi. Posluga se glasno žalila, zapanjena ovim oglašivanjem o društveni poredak. „Zašto dozvoljavate devojčici da udari Džafar Kana”, pitali bi mog oca. On bi se samo nasmešio i odgovorio: „Oni su samo deca, pomiriće se sami.”

Tek kad sam odrasla, shvatila sam kako je rodna jednakost utemeljena u meni još u kući, primerom. Tek kad sam razmotrila svoje mesto pod suncem iz perspektive odrasle osobe, shvatila sam kako me je moje kućno vaspitanje pošteđelo toga da loše mislim o sebi i da stalno tražim oslonac u drugima kao žene koje su odrastale u tradicionalnijim domaćinstvima. Podrška mog oca mojoj nezavisnosti, od igre u dvorištu do moje kasnije odluke da postanem sudija, utisnula mi je samopouzdanje koje nikada nisam svesno osetila, ali sam kasnije shvatila da je to moje najvažnije nasleđe.

Kad pomislim na svoje rane godine, većina mojih sećanja plove između Hamedana i Teherana i osim moje religiozne epifanije na tavanu, nijedno od njih nije vezano za neki značajan događaj ili vreme osim tog dana kad je Mosadeh svrgnut – dana kad je prvi iranski demokratski izabran vođa zbačen s vlasti u državnom udaru koji su organizovali CIA i njen pion. Iako teško mogu da se setim onoga što je bilo pre, a sećam se samo nekih nepovezanih fragmenata onoga što se dogodilo posle toga i iako tada nisam bila svesna koliko je taj dan sudbonosan, sećam se lica odraslih, glasa moje bake, pa čak i drvenog odsjaja radio-aparata.

Samo četvrt veka kasnije, kad je Islamska revolucija zbacila šaha i kad su radikali za taoce uzeli osoblje američke ambasade, videla sam koliko su se dugo, kroz čitavu našu potonju istoriju, osećale posledice državnog udara. Međutim, tih ranih godina, kad sam još bila dete, posledice Mosadehovog zbacivanja s vlasti prvo sam osetila kod kuće. Moj otac, dugogodišnji pristalica svrgnutog premijera, oteran je s posla. Pre udara on je napredovao do mesta zamenika ministra poljoprivrede. Godinama nakon toga, radio je samo na nižim nameštenjima i nikada više nije bio postavljen na tako odgovorno mesto. Zbog političkog izbora moga oca i njegovog razočaranja, naša kuća je postala nepokolebljivo apolitična. On je istovremeno postao jako vezan za kuću i hodao je hodnicima i tokom dana, a ne samo uveče kao do tada. Nama, deci, nikada nije objasnio šta se zapravo dogodilo, zašto je odjednom naš otac kod kuće po čitav dan, zamišljen i tih. Kad se nešto strašno dogodi, prvi instinkt većine Iranaca je da to sakriju od svoje dece, koja odmah primete da nešto nije u redu i na svoju uznemirenost moraju da dodaju još i teret neznanja. Od tog vremena, odlučila sam da budem drugačija i da otvoreno razgovaram sa svojom decom o nevoljama.

Državni udar je uverio mnoge Irance da je politika prljavi splet intriga koji podrazumeva dogovore iza leđa i zamaskirane interese u kojima su obični ljudi pioni. Usled državnog udara razvio se osećaj da nismo gospodari svoje sudbine i istovremeno nas je terao da mislimo da razvoj

dogadaja određuje njihovo poreklo. Nakon tog dana, moj otac je odbijao da diskutuje o politici kod kuće kako bi njegova deca odrasla čista i nezainteresovana za događaje na koje ne mogu da utiču. Uveren da je jedna uništena karijera sasvim dovoljna za bilo koju porodicu, insistirao je na tome da pohađamo odlične univerzitete i da služimo zemlju kao tehnostrate. Kao posledica toga moje odrastanje bilo je jedinstveno na još jedan način – osim te noći 1953. godine, bila sam potpuno slepa za politiku.